

О Његошеву учењу француског језика

О Његошеву учитељу францускога језика Антиду Жому писао је на основу историјске грађе из Државног архива на Цетињу 1929 г. проф. д-р Никола Банашевић (Записи, Цетиње, 1929, књ. V, стр. 197-200).

Жомов долазак из Трста у Црну Гору приказао је помоћу историјске грађе из Државног архива у Задру проф. д-р Петар Колендић 1948 г. (Историски записи, Цетиње, 1948, књ. II, стр. 241-247).

За вријеме свога подужег боравка у Бечу 1837 г. Владика се био озбиљно посветио учењу францускога језика. О томе нас обавјештава агент српске владе Вилхелм Хопе, који је у „тридесетим и четрдесетим годинама“ прошлога вијека живио у аустријској престоници и био „као што се види из његових писама, паметан, књижевно образован и о многим стварима добро обавештен човек и имао много угледних познанстава“. У свом писму од 6 јануара 1837 г. Хопе вели: „Владика је овде најмио привремено за месец дана приватан стан, узео је једног француског учитеља, који му дневно даје по два часа . . .“ (Павле Поповић, Петар II Петровић у Бечу у годинама 1836-1837, Српски књижевни гласник, Београд, 1910, књ. XXV, стр. 677). У његовом писму од 7 фебруара исте године стоји: „Владика Црне Горе се још увек овде бави и са највећом марљивошћу се посветио учењу француског језика“ (Ibid., стр. 677).¹⁾

„Префињени аустријски шпијун“ Фридрих Орешковић који се стално, свакако по налогу свога гувернера Лилиенберга, вртио у Бечу око Владике и хватао његове мисли и стављао их на хартију, говори нам такође о Владичином тадашњем интензивном бављењу француским језиком. Уз Владикау се у Бечу налазио стално Вук Карацић, који остаје чешће код њега и на спавању (А. Гавриловић, Владика Раде, његова поезија и путовања тридесетих година, Годишњица Николе Чупића, Београд, 1914, књ. XXXIII, стр. 275). Орешковић додаје да „поред њега долази ту и један руски професор који владику учи француском језику“ (Т. Ђукић, Његош и бечка диплома-

1) Гувернер Лилиенберг извјештава 7 децембра 1837 г. грофа Антуна Митровског да се Владика баш тада у Бечу бацио на страсно изучавање францускога језика (. . . und gerade damals in Wien fing der Vladica an sich vorzüglich auf die Erlernung der französischen Sprache zu verlegen“). (Задар, Државни архив 33/6. IIa. Geheime Akten. 1837).

ција, Летопис Матице српске, Нови Сад, 1940, књ. 353, стр. 345). Једне вечери затекао је он код Владике и „једног руског пуковника, који је био прилично упознат са француском књижевношћу и са дивљењем је говорио о Таљерану. А кад се повела реч о томе како се Таљеран у својој последњој заклетви изразио: да је он тринаести, а нада се и последњи геније, Његош је на ово приметио: „Ја не верујем да се Таљеран последњи пут заклео. То би морало бити само ако не живи дуго, или ако Французи не би морали остати оно што су“. Прешло се затим у разговору и на друге знамените писце, Французе. При помену Мирабоа, Његош је додао: „Ако је истина да живимо и после смрти, то ћу се и на оном свету веселити правичности Мирабовљева говора“ (Ibid., стр. 345, 346). Посјете код Владике биле су учестале, и његов професор француског језика жалио се да му оне „врло често ометају часове наставе“ (Ibid, стр. 346).

Из Владичиног писма од 6 јануара 1838 г. капетану Фридриху Орешковићу дознајемо да је Владика 1837 г., на свом повратку из Русије за Црну Гору, упознао у Трсту Антида Жом, који је тамо живио од давања часова из француског језика приватним особама, и да је „одъ нѣга неколике лекције примио“. Антид Жом је међутим 4 јануара 1838 г. причао у Котору Фридриху Орешковићу, који се тада тамо налазио као члан Комисије за разграничење између Аустрије и Црне Горе, да је он у Трсту неколико недјеља поучавао Владика из француског језика: „Er erzählte mir dass er in Triest durch einige Wochen dem Wladika in der französischen Sprache Unterricht erteilt habe“.

Антид Жом је дошао на Цетиње 22 јануара 1838 г. и тамо је остао као Владичин учитељ француског језика до отприлике 10 јула 1839 г.²⁾

²⁾ Да ли је Владика прије свога поласка у Русију 1836 г. учио нешто француски језик или не? Човјек би рекао да јест. У ноти од 3 децембра 1833 г. неког аустријског душника дубровачком окружном поглавару барону Фердинанду Шалеру каже се да Владика зна да пише и говори француски: „Er soll französisch schreiben und sprechen können, italienisch spricht er sehr wenig, wohl aber russisch“ (Петар Колендић, Његош у Дубровнику 1833 године, Гласник Скопског научног друштва, Скопље, 1940, књ. XXI, стр. 88). Фердинанд Шалер јавља у свом извјештају од 6 децембра 1833 г. даламатинском гувернеру Венцелу Петеру фон Лиленбергу у Задар да се Владика прави као да не познаје ни један други језик сем „српскога“: „Egli fece finta di non conoscere altra lingua fuori della serbica“ (Задар, Државни архив, Списи Намјесништва за Далмацију 151/б. ХIа. к. ХI/б. 1833/ „пр. II 11 dec. 1833. 2481/п.“

Владичи се и 1835 г. пружала прилика да на Цетињу учи француски језик. Заповједник тврђаве у Котору пуковник Теодор Карачај обавијестио је 4 децембра 1835 г. Обласну генералну команду у Задру да је један француски официр, који је био у турској служби, побјегао испод заставе из Скадра и да је стигао на Цетиње: „Es soll auch ein Franzose, Officier in türkischen Diensten von Scutari desertirt u. in Czetinje anglangt sein...“ (Задар, Државни архив, Списи Намјесништва за Далмацију 183/б. ХVа. к. - Central Akten, 1835 „пр. 12.X бер. 1835. 322/с. п.“).

Својим јединственим даром, спојеним са радозналошћу, млади Владика је у току Жомова боравка на Цетињу морао добро научити француски језик.

Које је француске текстове Његош читао у почетку са Жомом, на који је начин учио напамет француске ријечи, све то, наравно, много интересује његове поштоваоце. О томе, нажалост, нијесмо нашли много трага у архивској грађи. Наишли смо у Државном архиву на Цетињу само на четири Владичине забиљешке на францускоме језику.

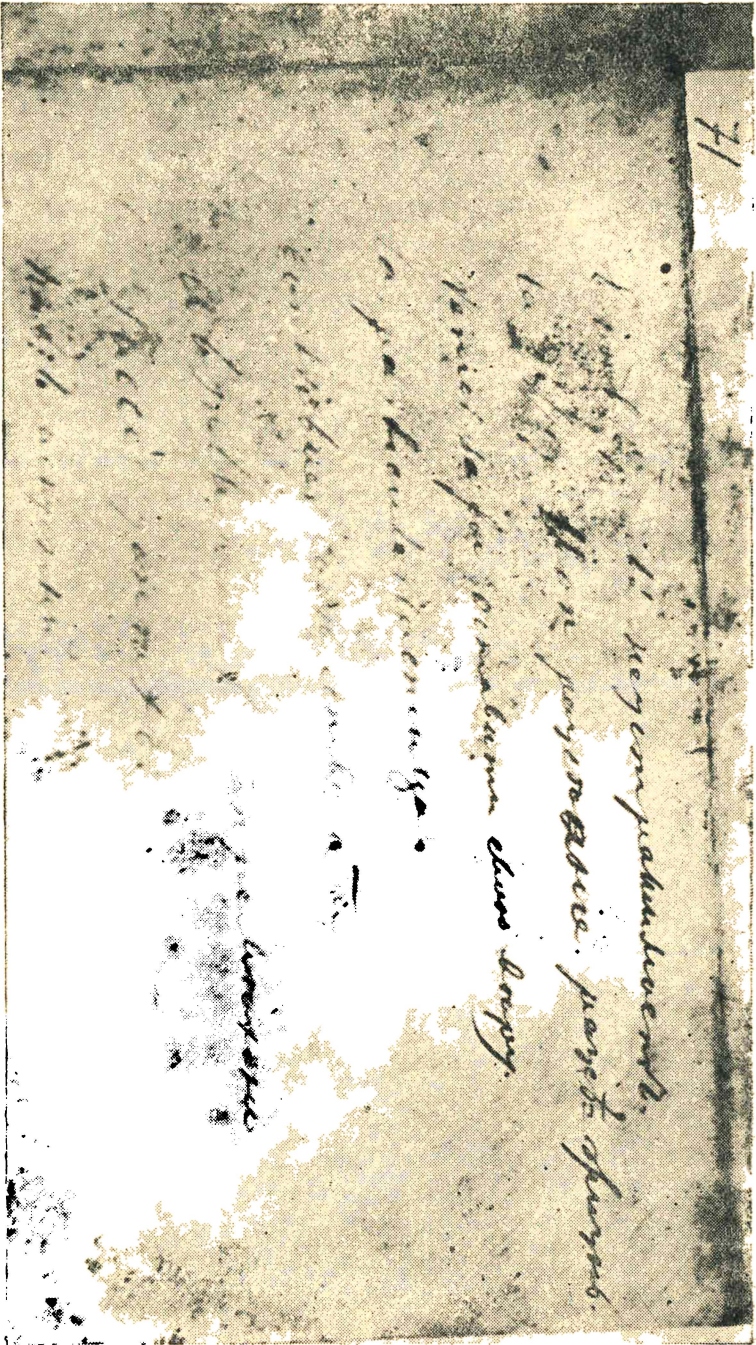
На четвртој страници писма вршиоца дужности окружног которског поглавара Габриела Ивачића од 19 фебруара 1838 г. Сенату, које се чува у Државном архиву на Цетињу, Његош је написао својом руком сљедеће француске ријечи и њихово значење:

„L' intrépidité	==	неустрашимостъ,
la dissipation	==	разсѣпаніе, разсѣ = жинь,
dénier sa foi	==	оставити своју вѣру,
la particule	==	частица,
contribuer	==	садѣјствовати,
absolument	==	непремѣнни,
le succès	==	успѣхъ,
habile	==	искусниј.“

На четвртој страници писма Габриела Ивачића од 20 марта 1838 г. Његошу, које се такође чува у Државном архиву на Цетињу, Његош је написао својом руком преко 48 француских ријечи без њихова значења. Ивачићево писмо је страшно влага оштетила, и већи дио француских ријечи изблиједио је. Пошло нам је за руком послије великог напрезања да прочитамо француске ријечи: „Exploits, charbonner, plaisant, évertue(r), rattraper, empoi(sonner), fougue, monstrueux, excès, patine(ment), épuiser, borner, désabusée, extravagance, badinage“.

На полеђини писма Едуарда Грија (Griez de Ronse) од 30 јуна 1847 г.³⁾ Владика је написао својом властитом руком неколико веома драгоцених података из историје, који нам показују шта је све могло интересовати писца „Горског вијенца“. Међу тим забиљешкама налазе се и француске ријечи: „démocratie“ и „ochlocratie“. Из кога је француског рјечника [извадио Владика те двије француске ријечи нијесмо могли утврдити. Видјели смо да их није узео из „Францускога речника“ који се појавио у Београду 1846 г. и који се затекао у његовој библиотеци.

³⁾ Све датуме наводимо по новом календару.

Снимак Његошевих записки на писму Г. Ивачића од 19. II. 1838.

На писму Никодима Раичевића од 21 јануара (2 фебруара) 1849 г. Владика је написао, мастилом и оловком, ове француске ријечи и њихово значење:

„L' adolescence, юношество, la Dissension, раздоръ,	}	мастилом
livide, синњи, opprobre, подруганђ, interdir(e), запрети́ти, изумити, absoudre, оправдати,		
livide, синњи, opprobre, подруганђ, interdir(e), запрети́ти, изумити, absoudre, оправдати.“	}	оловком
l' adolescence, la Dissension, livide, синњи, opprobre, подруганђ, interdir(e), запрети́ти, изумити, absoudre, оправдати.“		
l' adolescence, la Dissension, livide, синњи, opprobre, подруганђ, interdir(e), запрети́ти, изумити, absoudre, оправдати.“	}	мастилом
absoudre, оправдати.“		

Овим преписивањем доста необичних француских ријечи Владика показује упорност. Да би обогатио своје знање из француског језика, он исписује француске ријечи све док их не научи.⁴⁾

Он се бесумње служио овом методом и кад му је Антид Жом 1838 и 1839 г. француски предавао.

У писму руског потпуковника Јакова Озерецковског, које је 1 маја 1838 г. упућено Владици на Цетиње, наилазимо на ову реченицу: „Г. Ковалевскій вручитъ Вамъ прекрасное издание эвангелія на французскомъ языкѣ; половина его была у меня, а другая у Г-на Меслицкаго; недавно вышли послѣднія тетради онаго и потому я успѣлъ только сшить, но не переплестъ оное. Деньги за эвангеліе уже внесены Вами прежде...“ (Душан Вуксан, Писма Озерецковскога, Коваљевскога и Чевкина Владици Раду, Споменик Српске краљевске академије, Београд, 1935, LXXXI, други разред, 63, стр. 10).

Због чега Владика наручује из Беча преко свога пријатеља Јакова Озерецковског Свето писмо на француском језику, кад се у библиотеци његова стрица и претходника Петра I, коју је он наслиједио, налазио „Новый заѣтъ“, који је издао А. Стојковић у С. Петербургу 1824 г. и кад је у својој библиотеци имао „Свето писмо старога закона“, св. I-IV, Будим 1831, и „Свето писмо новога закона“, св. I-II, Будим 1831 (Душан Вуксан, Библиотека владике Рада, Цетиње и Црна Гора, Београд, 1927, стр. 211, 215)?

⁴⁾ Каже се да је Владика једнога дана, пошто је написао на молбу једне даме у њен албум неколико стихова, додао и ов: „Ces vers sont l' oeuvre d' un homme civilisé au sein d' un peuple à demi barbare, d' un demi-barbare dans les pays-civilisés, et d' un prince de contrebande“ (X. Marmier, Lettres sur l' Adriatique et le Montenegro, Париз, књ. II, стр. 264, 265). (Ови стихови су дјело једног просвијешеног човјека у средини једног народа полуварварскога, једнога полуварварина у земљама просвијешеним, и једнога кнеза кријумчарскога).

Свакако ради учења францускога језика. Свето писмо била је најлакша француска лектира за Владику. Он га је, као црквено лице, морао добро познавати на своме језику. Тиме га је могао лакше читати на француском. Ако му неке конструкције нијесу биле јасне у француском тексту, могао је бацити поглед на српско-хрватски текст.

На основу овога човјек би могао да дође до закључка да се Владика, учећи француски језик, служио упоредном методом учења страних језика, која је, нема збора, једна од најбољих.

Да ли је он сам дошао на ту идеју или га је на то упутио његов учитељ Антид Жом, који га је баш тада на Цетињу поучавао из францускога, на то је питање тешко одговорити.

Сад се намеће питање само по себи због чега је Владика изабрао да учи баш француски језик. У своме писму од 24 јуна 1838 г. Димитрију Павловићу Татишчеву он на њ анеколико даје одговор: „Частая писменнѣя и устеннѣя сношенѣя съ Австрѣйскими чиновниками, а такоже и не рѣдкѣя посѣщенѣя иностранцевъ сюда приѣзжающихъ, заставили меня учить ся одному изъ Европейскихъ языковъ и что онимъ эсть ли не вся, то большая часть образованныхъ людей говоритъ, я и предпочелъ онѣй прочимъ и наконецъ нашелъ я себѣ одного францускаго учителя, который въ Триестѣ нѣскольکو лѣтъ преподавалъ уроки по домамъ“ (Д. Вуксан, Писма Петра Петровића Његоша. Београд, 1940, књ. 1. стр. 321.³⁾)

Истина је да је Владици био неопходно потребан француски језик за споразумијевање са странцима који су послѣје појаве Вукове књиге „Montenegro und die Montenegriner“, Stuttgart und Tübingen. J. G. Cottasche Buchhandlung, 1837, почели навелико да

³⁾ Познати наш историчар д-р Алекса Ивић нашао је ово Владицино писмо на њемачком језику у бечком Архиву Министарства унутрашњих послова и објавио га на нашем језику 1925 г. (Летопис Матице српске, Нови Сад, 1925, књ. 306, св. 1, стр. 34). Д-р Ивић тврди да су аустријске власти нарочиту пажњу обраћале Владициним односима са Русима и са Русијом и да су „далматински полицијски органи отварају у потаји његова писма и преписивали садржину њихову те су значајнија писма преводили на немачки и слали у Беч Врховном Полицијском Звању“ (Ibid., стр. 33).

Из писма гувернера Венцела Фетера Лиленберга од 14 септембра 1838 г. грофу Антону Митровском и грофу Игнацу Хардегу сазнаје се да је Руска амбасада у Бечу поверљиво достављала Владицина писма аустријским вишим властима: „Један даљи доказ како о томе, тако и о утицају француских изасланика, а и о сада сасвим отворено изјављеном посредовању Русије, пружа писмо Владицино од 10 марта 1838 г. рускоме вице-конзулу у Дубровнику које је повјерљиво саопштила Руска амбасада у Бечу Царској, дворској и државној канцеларији и које ми је достављено одлуком Претседништва Дворске канцеларије од 29 априла текуће године, под бројем 591“ („Einen weiteren Beweis davon sowohl, als von der Einwirkung der französischen Emissaire, und von der nun ganz offen declarirten Einmischung Russlands liefert das Schreiben des Vladica an den russischen Vice Consul in Ragusa vom 10n März 1838 welches von der russischen Bothschaft in Wien der h. Haus Hof und Staatskanzlei vertraulich mitgetheilt, und mir mit dem h. Hofkanzlei Präsidial Erlasse vom 29. April l. J. No 5)l. übersendet wurde“.) (Задар, Држ. архив, Списи Намјесништва за Далмацију 218/6. VIIIа. к. X/5.1.1838).

праве посјете Црној Гори и њеном владару. Али главни узрок због чега се Владика 1837 г. био „са највећом марљивошћу посветио учењу француског језика“ не треба тражити ту. По сриједи је, свакако, много крупнија ствар.

Иако је Владика прије гајио извјесну антипатију према Французима и називао их у својој „Слободијади“ „ненаситим“ и „облапорним“, ипак се 1836 г. морала код њега догодити велика промјена, јер је он био тада оклеветан код руског цара. (Л. Томановић, Петар II Петровић-Његош као владалац, Цетиње, 1896, стр. 73, 74). Истина, он већ у првој половини мјесеца априла 1836 г. показује велику наклоност према Француској. 3 априла 1835 г. гроф Теодор Карачај јавља, између осталог, своје гувернеру Венцелу Фетеру фон Лиленбергу и ово: „Оно што Турке, то јест везира, узнемирава, то је вијест да треба да у најскорије вријеме дође у Скадар француски конзул; по причању, он потиче из једне значајне француске породице, и зато Турци овоме избору приписују веће намјере; изгледало ми је да се Владика томе у неколико обрадовао зато што би Турци могли имати нове неприлике од стране француског агента у Албанији. Овом приликом Владика је показао да је необично повољно расположен према Француској, усто је споменуо да је француска једини кабинет који се брине о потлаченима, да само отуда долази цивилизација и да све остале силе, штавише и Русија, узимају у заштиту варваре (Турке!), који ће тек послје сто година наличити на друге народе и т.д.“ (Задар, Државни архив, Списи Намјесништва за Далмацију 196 (б. XIIIa. dal № 1. al. № 200, 1836) „пр. 9 априла 1836, 178/ц.п.“).

14 фебруара увече 1837 г. посјетио је Владика у Бечу далматинског гувернера Лиленберга да му саопшти своју одлуку да ће поћи за Петроград и да га замоли да издјејствује да га кнез Метерних прими у аудијенцију да би му одао своје поштовање. Лиленберг му је обећао да ће зато да замоли Метерниха и да ће му саопштити његову одлуку. Владика је поновио своју молбу и додао да већ идућег петка или наредне суботе мора да крене на пут у Русију; сам је повјерио Лиленбергу да иде у Петроград зато што Русија и Аустрија не би радо гледале на његов одлазак у Француску и не би му допустиле да тамо иде. (Копија писма Лиленбергова од 15 фебруара 1837 г. К. В. Л. Метерниху, Задар, Државни архив, Списи Намјесништва за Далмацију 206 (б. VIIIa. к.Х/6.1836).

Наравно да Владика није смио да буде сасвим искрен према староме и препреденоме Лиленбергу, јер је знао да ће Лиленберг његову изјаву доставити вишој аустријској власти у Бечу, али се ипак заборавио па му је признао да слободне нације гаје симпатију једна према другој и да се обратио Француској амбасади да му да пасош за Париз.

И директор задарске полиције Аугуст Мартинец саопштава нам у неколико зашто се Владика 1837 г. дао на темељито изучавање француског језика. 12 новембра 1837 г. Мартинец обав-

јештава грофа Јозефа Седлницког да се сазнаје из поузданага извора да Владика с нестрпљењем очекује долазак француског конзула у Скадар и да се он једном приликом овако изразио на француском језику: „Nous aurons bientôt un Consul à Scutari; cela facilitera beaucoup mes desseins et pour cela je⁶⁾ apprendis le français, — e règne du Sultan n'est plus de longue durée, croyez moi“ (Имаћемо ускоро француског конзула у Скадру; то ће много помоћи мојим плановима и зато учим француски; власт Султанова неће више дуго трајати, вјерујте ми). (Задар, Државни архив, Списи Намјесништва за Далмацију 59 (Geheime Akten, 1830-1840).

Али из писма вршиоца дужности которског окружног поглавара Габриела Ивачића од 23 новембра 1837 г. Губернијалном претсједништву у Задру најбоље се види зашто се Владика 1837 г. с великом љубављу бацио на учење францускога језика: „Pretende il Tenente Petrovich, che il Vescovo attenda di giorno in giorno un Maestro di lingua Francese da Trieste, e che resosi familiare appena in questa lingua, manderà ad effetto il suo divisamente, al qual fine tiene in serbo la somma derivante dalla vendita del Convento e dalle terre di Maini...“ Задар, Државни архив, Списи намјесништва за Далмацију 33 (б. Па. Geheime Akten. 1838) „пр. 2.Хбре 1837. 84/Р.“

За вријеме свога бављења у Бечу у току јануара и фебруара 1837 г. Владика је дошао у везу с разним чиновницима Француске амбасаде који су, са својим слободоумним идејама, морали на њ оставити пријатан утисак. Французима је, бесумње, било потребно Владичино пријатељство ради Аустрије, Турске и Русије, и они су га објеручке примили кад је дошао к њима да тражи пасош за Париз; сигурно су му обећали јаку моралну и материјалну потпору. Зато се Владика био ријешо да пошто пото пође за Париз и да успостави пријатељске односе са великим француским народом, оно што ће доцније учинити књаз Данило. Он је осјећао да је немогуће изићи на крај с препреденим аустријским кнезом и државним канцеларом Метернихом ни с руским превртљивим царским двором који је одржавао пријатељске односе и с Аустријом, и с Турском, и који је чувао само своје интересе.

Било би важно кад би се сазнало којим се европским језиком Владика најбоље служио да би се могао правилно разумјети „ток његова образовања и његова интелектуална развоја“.

Нама изгледа да је он најбоље познавао француски језик. Вук Врчевић тврди да је Владика био у стању да „Волтерова сочињења у наш језик без натеге преводи“. Фридрих Орешковић додаје да је Владика 'већ 1840 г. „прилично течно“ француски говорио. Професор за словенску књижевност у Паризу, Сипријан Робер, који је 1844 г. објавио своје дјело „Les Slaves de Turquie - Serbes, Monténégriens, Bosniaques, Albanais et Eulgares“, напомиње да му је изгледало приликом разговора с Владиком да

⁶⁾ У оригиналу није изостављено „е“, ни стављен апостроф.

Владика више воли француски језик него све остале језике којима се служи и додаје да Владика са странцима разговара само француски („Parmi les langues qu'il possède, c'est la française qu'il semble préférer; il ne parle que cette langue avec les étrangers...“, Ibid., стр. 188). И Енглеz Гарднар Вилкинсон, који је 1844 г. био у Црној Гори и с великим разумијевањем писао о Црногорцима и њиховом господару, тврди да је Владици било најмилије да са странцима разговара француски („The language he prefers speaking to strangers is French, though he understands Italian, and German“) *Dalmatia and Montenegro*, London, 1848, св. I, стр. 506.

И многи други страни путописци, као Ј. Коваљевски, И. И. Срежњевски, Е. Л. Митфорд, Пиетро Л. Ђенерини и др., који су били Владичини гости на Цетињу и који су о њему писали на основу личног познанства с њим, тврде да је он добро познавао француски језик. Њемачки романтични пјесник Хајнрих Штиглиц истиче у своме дјелу „Ein Besuch auf Montenegro“, 1841, стр. 44, и Владичин добри изговор француског језика и додаје да замало што није посумњао, кад га је Владика на француском језику на Цетињу поздравио са добродошлицом, да ли се заиста налази пред поглаварем црногорским или на прагу некога модернога салона („... und grüßte freundlich mit der Hand und einem leisen Kopfnicken während ein wohl accentuirtes ‚Soyez le bien venu, Monsieur le docteur‘ mich einen Augenblick fast zweifeln liess, ob ich den wirklich hier vor dem Oberhaupte der Montenegriner oder an der Schwelle eines modernen Salons stände“).

У својим Писмима из Италије (Српска књижевна задруга, Београд, 1907, књ. 107, стр. 21) Љубомир Ненадовић вели да је Владика једне вечери, 1851 г., у Неапољу, у Ротшилдовој вили, „замољен од највеће господе и госпођа, мешао у своје, обично кратке приче, о Црној Гори, вешто срећу и несрећу, јунаштво и страховање, победу и погибију. Све је он то умео вешто једно поред другога уплести, да лепо стоји, тако, као кад добар ткач вешто уткива различите боје. Само на једном оваквом вечеру могао је сваки видети, да је то поета, да је велики поета. Он је говорио онако, као што је у „Горском вијенцу“ говорио“. Ненадовић нам том приликом саопштава да се те вечери „разговор готово свуда водио француски“ и да је Владика имао обичај „каткад усред француског говора, казати по неколико реченица на талијанском језику“.

Свега је дакле било у овом Владичином говору на француском језику, „и речитости, заноса, одушевљења, инспирације; и бола, туге, горчине, песимизма; и смеха, шале, духа, досетака; свега, свију родова говора, свих врста стила и поезије, тако да је Ненадовић, који је ту само израз целе публике, остао задивљен пред толиким осведоченим талентима“ Владичиним (Павле Поповић, О „Горском вијенцу“, Београд, 1923, стр. 195).

Кад је Владика све то могао да изрази на француском језику, свакако га је морао добро познавати.

У току марта мјесеца 1840 г. дошао је на Цетиње бивши аустријски официр Данило Кокотовић (Филип Вуковић). Владика га је одмах узео у своју службу као учитеља њемачког језика и цртања топографских карага. Чим се појавио Хеншелов францускоњемачки рјечник „Нови француско-њемачки рјечник“, Беч, I и II дио, 1840 (Д. Вуксан, Библиотека владике Рада, Цетиње и Црна Гора, 1927, стр. 216), Владика га је бесумње одмах набавио. То би значило да је преко францускога учио њемачки језик. И то би био знак Владичиног доброг познавања францускога језика. У току 1849 г. Владика је намјеравао да преко францускога језика учи турски и новогрчки језик (Упоредити о томе писмо Д. Милаковића од 19/31 марта 1849 и друго његово писмо од 5/17 маја исте године, Државни архив, Цетиње, и д-р Никола Банашевић, Његошево учење странањезика, Записи, Цетиње, 1929, књ. V, стр. 201).

Намеће се питање шта је Владика на француском језику читао и које су биле његове симпатије у богатај француској књижевности, да бисмо могли освијетлити његову „књижевност-историску физиономију“.

Мало прије нам Фридрих Орешковић рече да је Владика већ 1837 г. познавао дјела Мирабоа, а да је 1838 г. учио напамет стихове Виктора Ига из описа битке код Наварина којима је погрдно прикажана Аустрија. Вук Врчевић нам прича да је Владика могао „без натеге“ да преводи на наш језик „Волтерова сочинјења“. Љуба Ненадовић нам саопштава да је Владика „измеђ песника, најрадије читао Пушкина, а доцније, кад је француски научио, Ламартина“ (О Црногорцима, Нови Сад, 1889, стр. 184).

Свим странцима, који су посјећивали Црну Гору и њеног владара падале су у очи књиге и новине на француском језику у Владичиној „Библиотеци“.

Душан Вуксан дошао је на срећну идеју, па нам је објавио списак књига из Владичине „Библиотеке“, али он нажалост ни издалека не даје праву њену слику, јер су књиге из ње, у току ратова, развучене на све стране. (Црна Гора, Београд, 1927, стр. 213-219). Вуксан је саопштио и списак књига Владичиног претходника Петра I, које су пјеснику „Луче“^{*)} и „Горског вијенца“ стајале на располагању. Из та два списка се види да је Владика прочитао велики број француских књига и листова. Јасно се примјећује да су га нарочито интересовала филозофска, пјесничка, историска и митолошка дјела. Путописи су такође били његова омиљена лектира.

Владика је природно прочитао на француском језику много више књига и новина него што нам то могу да покажу остаци његове „Библиотеке“ и „Библиотеке“ његова претходника.

^{*)} О додирним тачкама између Његошеве „Луче микрокозма“ и „Земљописанија математическога“, које је саставио 1824 г. Василије Булич, и „Физике“ Атанасија Стојкоаича (Будим 1801) биће говора на једном другом мјесту.

Не смијемо овдје сметнути с ума ни француске књиге и листове које је Антид Жом 22 јануара 1838 г. морао донијети са собом на Цетиње и које је он доцније, за вријеме свога боравка у Црној Гори, добијао из Трста и Француске. 2 јуна 1838 г. запрепастио се д-р Бартоломео Биазолето кад је срио на Цетињу своју земљакињу Фани Жом која је живјела са својим мужем у једној чистој кућици с књигама и новинама свјежег датума „*con libri, gazzette di fresca data.*“

Наравно да је нашега Владика интересовала и Жомова библиотека која је из дана у дан морала расти.

Нашао се и понеки Владичин пријатељ, као што је то био случај с Јаковом Озерецковским, који му је достављао француске књиге из иностранстава.

Чули смо да се Владика 1837 г. упознао и спријатељио с чиновницима Француске амбасаде у Бечу. Упознао се те исте године, на своме повратку из Русије, и с француским конзулом Левасером и другим француским чиновницима у Трсту. Он је и од њих могао добијати француске књиге и листове. На журналу »*L' Echo Français*« од 1 јануара 1845 г., који се чува у Владициној „Библиотеци“ на Цетињу, налази се печат сљедећег садржаја: „*Fogli esteri 1845 cent 10 Lombardia M.*“ Ово нам показује да је Владика набављао француске листове из Ломбардије која је онда припадала Аустрији. Могао му је неки пријатељ или познаник слати отуда и нека друга француска дјела.

Нашао се и понеки Владичин непријатељ који му је послао на дар понеку књигу. Ађутант далматинског гувернера Венцела Фетера фон Лилиенберга Фридрих Орешковић упутио му је 25 октобра 1837 г. из Котора неколико бројева „Српског народног листа“, који је излазио у Пешти. Орешковић је био свршио војну школу у Француској у Сен-Сиру и живио је неколико година у Боки Которској као члан Комисије за разграничење између Црне Горе и Аустрије. Он је свакако морао располагати извјесним бројем књига на француском језику. Могао је у Котору добијати и неке новине на страним језицима. Па зар он да те своје књиге и листове не покаже Владици као своме „саплеменику“ и „присном пријатељу“ с којим је проводио многе пријатне часове по Боки Которској и Црној Гори! И зар Владика сам да од њега не потражи понеку ствар на читање!

Знамо поуздано да је далматински гувернер генерал Јохан Турски послао Владици сљедеће књиге на француском језику: 1) „*Géodésie, ou Traité de la figure de la terre et de ses parties etc. Par 1. B. Francoeur*“; 2) „*Nouveau Traité Géométrique de l'Arpentage. Par A. Lefevre. (2 Theile)*“; 3) „*Traité de Topographie d'Arpentage et de Nivellement. Par L. Puissant*“⁷⁾

Ове француске књиге биле су Владици потребне због ин-струмената за премјеравање земљишта.

Ј. Миловић

⁷⁾ Задар, Државни архив, Слиси Намјесништва за Далмацију 294 (б. ХIа. к. ХIII/1.1844).